

УДК 159.922

Магдалина Барчій

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Сучасний вищий навчальний заклад повинен забезпечувати наше суспільство всебічно підготовленими фахівцями, які мають глибокі загальнонаукові та професійні знання, навички наукової роботи, готові до саморозвитку як в умовах професійної діяльності, так і в суспільному житті, шляхом активізації пізнавальної діяльності у навчальному процесі. Суспільству потрібні фахівці, духовно готові до самоактуалізації в умовах професійної діяльності та повсякденного життя як суб'єкти пізнання і діяльності.

Для глибокого і повного оволодіння матеріалом вишівських навчальних програм необхідно постійно вдосконалювати свої знання, виробляти навички дослідника, активізувати пізнавальну діяльність. Організація навчального процесу ВНЗ нині все більше спрямовується на збільшення самостійної роботи студентів, яка базується на активній навчально-пізнавальній діяльності. Показником готовності фахівця до професійної діяльності є сформованість у нього пізнавальної активності – складної системної властивості суб'єкта, що інтегрує такі якісні характеристики пізнавальної діяльності, як пізнавальна самостійність та ініціативність, повнота і стійкість знань, вмінь і навичок у сфері цієї діяльності.

Проблема розвитку пізнавальної активності постійно була у центрі уваги науковців, оскільки її успішне розв'язання дає можливість суттєво підвищити ефективність, результативність і якість навчально-виховного процесу. Загальні проблеми формування й активізації пізнавальної діяльності досліджували Т. Алексеєнко, Л. Арістова, А. Вербицький, І. Дьомін, І. Зязюн, О. Киричук, Г. Костюк, О. Матюшкін, І. Харламов, Т. Шамова, Г. Щукіна. Значні напрацювання у вивченні індивідуальних особливостей, творчих здібностей особистості, пізнавального інтересу, самостійного отримання знань через постановку пізнавальних завдань мають такі вчені-педагоги, як В. Бондар, Н. Нічкало, В. Паламарчук, О. Савченко та ін. [1].

Незважаючи на те, що педагогічна наука має великий досвід щодо активізації навчально-пізнавальної діяльності та розвитку пізнаваль-

ної активності студентів, дана проблема залишається актуальною через те, що у вирішенні даного питання існують різні суперечності, які потребують дослідження. Викладачі вищої школи повинні створити всі умови для формування компетентного творчого фахівця. Наше дослідження присвячене проблемі розвитку пізнавальної активності студентів – майбутніх психологів.

Мета статті – проаналізувати психологічні умови активізації пізнавальної діяльності студентів-психологів.

Окремі автори пізнавальну активність розглядають як вибірккову пізнавальну спрямованість людини на предмети та явища оточуючої дійсності; як складне психологічне утворення, яке є єдністю пізнавальної, емоційної та вольової сфер людини, як пошукову активність; як орієнтувально-дослідницьку активність (О. Запорожець, М. Лісіна, Е. Соколов, Дж. Берлайн); як потребу у враженнях (Л. Божович); як творчу активність (Я. Пономарьов, О. Тихомиров).

Отже, пізнавальну активність визначають як вибірккову пізнавальну спрямованість людини на предмети і явища, як складне психологічне утворення, яке об'єднує пізнавальну, емоційну та вольову сфери особистості. Творча діяльність розглядається багатьма авторами як вищий ступінь прояву пізнавальної активності (Дж. Брунер, І. Джидар'ян, В. Крутецький, В. Моляко та ін.).

Активізація навчально-пізнавальної діяльності полягає у цілеспрямованій діяльності викладача з метою розробки і застосування такого змісту, форм, методів, прийомів і засобів навчання, які сприяють підвищенню пізнавального інтересу, активності, творчості, самостійності в одержанні знань, формуванні вмінь і навичок, використання їх на практиці. Дана проблема спонукає викладачів так організувати навчальний процес на заняттях, щоб насамперед досягти позитивної мотивації до вивчення даного предмета, підвищити якість знань із предмета, сформувати у студентів уміння самостійно здобувати знання, розвивати й удосконалювати розумові здібності. Цього можна досягти лише тоді, коли студентам буде зрозумілий і доступний матеріал, коли в них з'явиться постійний інтерес і прагнення до навчання. Активізацію можна визначити як довготривалий, постійно діючий процес спонукання студентів до цілеспрямованого навчання, орієнтований на подолання пасивної та стереотипної діяльності, уникнення спаду і застою в розумовій роботі. Головна мета активізації – формування активності студентів, підвищення якості навчально-виховного процесу. У педагогічній практиці використовуються різні шляхи активізації пізнавальної діяль-

ності: різноманітність форм, методів, засобів навчання, виправданий і свідомий вибір яких за умов умілого та педагогічно виправданого поєднання суттєво впливає ефективність навчальної діяльності, стимулює активність і самостійність студентів [3].

Формування і розвиток пізнавальної активності особистості студента зумовлюється як зовнішніми (змістовий компонент навчального процесу, форми організації навчальної діяльності, статус особистості студента), так і внутрішніми (мотиваційна, інтелектуальна й емоційно-вольова сфера, індивідуальний темп засвоєння матеріалу, пізнавальний досвід) факторами, які є психологічними умовами активізації творчої навчально-пізнавальної діяльності.

Процес навчання розглядається як двоєдиний процес, основними складовими якого є викладання й учіння і, відповідно, активна діалогічна взаємодія викладача і студента як суб'єкта учіння, який має сприяти: 1) їх самоусвідомленню у навчальному процесі вищого навчального закладу; 2) формуванню мотивів навчально-пізнавальної та первинної мотивації професійної діяльності; 3) визначенню й усвідомленню ними смислу і кінцевого результату своєї навчально-пізнавальної діяльності у вищому навчальному закладі та формуванню первинних професійних інтересів, навичок і вмінь; 4) формуванню оптимальних навичок і вмінь навчально-пізнавальної діяльності, виробленню культури учіння та міжособистісного спілкування; 5) застосуванню отриманих професійних знань, навичок і вмінь у навчально-пізнавальній і майбутній професійній діяльності; 6) саморозвитку, саморефлексії й самовдосконаленню; 7) максимальній їх самоактуалізації у навчальному процесі та в активній життєдіяльності [1].

Сучасні вимоги до особистості спеціаліста визначають основні завдання освітнього процесу, які вимагають ефективного вибору дидактичних методів. Найважливіша роль відводиться тим дидактичним методам, які стимулюють навчально-пізнавальну самостійність і сприяють продуктивній співпраці суб'єктів навчальної діяльності (проблемна лекція, практична робота, пояснення, демонстрація, ілюстрування, спостереження, творчі завдання). Під час лекцій головний акцент у роботі зі студентами робиться на діалог, на розвиток уміння слухати, зіставляти, роздумувати над запропонованою проблемою. Тому в більшості випадків використовують лекцію-бесіду як одну з форм активного навчання і залучення студентів і викладачів до діяльності.

Одним із методів, які можна використовувати під час семінарських і практичних занять, є фасилітація (проблема) – метод, який застосо-

вують для структурованого й інтенсивного збору думок учасників із певного локального питання. Фасилітація звичайно використовується на початку нової теми і дозволяє викладачеві активізувати всіх учасників навчального процесу [4].

В аудиторній роботі зі студентами має широке застосування рольова гра, що дозволяє відтворити реальну діяльність, імітувати справжні або умовні ситуації та процеси. Гра допомагає викладачеві детермінувати психологічні параметри, виявити рівень знань, провести аналіз мотиваційно-ціннісного компонента навчальної діяльності кожного студента. У свою чергу, вона дає можливість учасникам у процесі активної взаємодії приймати самостійні рішення і набувати професійних навичок.

Найбільшій активності студентів можливо досягти тоді, коли під час занять створюються ситуації, у яких студенти самі повинні: відстоювати свою думку; брати участь у дискусіях і обговореннях; ставити питання своїм товаришам і педагогам; рецензувати відповіді товаришів; оцінювати відповіді та письмові роботи товаришів; самостійно обирати посилене завдання; знаходити декілька варіантів можливого вирішення психологічних завдань (проблем); застосовувати самоперевірку, аналіз особистих пізнавальних і практичних дій; вирішувати пізнавальні завдання шляхом комплексного застосування відомих їм способів рішення й інтеграції знань. Шляхом спеціально підготовлених завдань, які поступово ускладнюються, створюється проблемна ситуація, для виходу з якої студентові не вистачає наявних знань, і він змушений сам активно формувати нові знання за допомогою викладача і за участю інших слухачів, спираючись на особистий або чужий досвід і логіку. Отже, студент отримує нові знання не в готових формулюваннях викладача, а в результаті власної активної пізнавальної діяльності.

Ефективними вважаємо такі методичні прийоми розвитку пізнавальної активності, які проаналізуємо далі.

Заздалегідь заплановані помилки: викладач навмисно робить помилки (лексичні, стилістичні, психологічні тощо), перед тим наголошуючи студентам, щоб вони їх помічали і виправляли, що стимулює бажання навчатися.

Дебати – обговорення, що будується на основі заздалегідь фіксованих виступів студентів, об'єднаних у команди-суперники і на основі виступів-спростувань, та дискусія — суперечка, обговорення певного питання. Студенти між собою та з викладачами обмінюються думками, що навчає їх самостійно думати, вибудовувати аналітичний склад ро-

зуму, розвиває здатність аргументувати та поважати думки і погляди інших. Дискусія – ефективний метод формування теоретичних знань, розвитку словесно-логічного мислення, самостійності судження. Варто дотримуватися певних вимог: обов'язково ознайомити студентів із правилами дискусії; чітко визначити проблематику дискусії; аргументувати позиції студентів; створити альтернативні групи; завершувати обговорення конкретними пропозиціями дискусії як консенсусом, так і збереженням існуючих позицій. Форми дискусії, які застосовуються під час викладання психологічних дисциплін, різноманітні: круглий стіл – бесіда, учасники якої мають рівні права і послідовно обговорюють проблему; експертна група – це форма дискусії, під час якої група розбивається на маленькі групи, які самостійно обговорюють проблему; форум – обговорення, у якому експертна група обмінюється думками з аудиторією; симпозіум – форма навчальної дискусії під час якої студенти виступають із повідомленнями або рефератами, а потім відповідають на запитання аудиторії. Цей прийом широко застосовуємо під час семінарських і практичних занять із вікової психології.

Презентація – уміння презентувати, якісно інформувати аудиторію, важлива складова професіограми майбутнього фахівця. Під час практичних занять з вікової психології студенти презентують методики дослідження для різних вікових груп, створюють відповідні презентації для узагальнення знань кожного вікового періоду.

Мозкова атака – досить популярний засіб навчання у дискусії. Викладач пропонує якусь проблему або життєву ситуацію, для її вирішення пропонується якомога більше альтернативних засобів, які потім аналізуються самими студентами.

Запропоновані методи і прийоми не універсальні, але, зважаючи на власний педагогічний досвід, психолого-педагогічні дослідження, можна сформулювати певні вимоги щодо найкращого поєднання традиційних та інноваційних методів навчання з метою активізації пізнавальної діяльності.

Ефективне стимулювання пізнавальної діяльності студентів відбувається за рахунок їх самостійної роботи шляхом розв'язання психологічних завдань дослідницького характеру. Як правило, результатом даної роботи стає написання рефератів і конкурсних, курсових і дипломних досліджень. Під час вивчення психологічних дисциплін головною метою вважаємо сформованість у студента звички вести самостійну пізнавальну діяльність. Досягти цього неможливо, якщо студент не оволодіє методикою користування навчальною літературою,

не набуде розвинених умінь і навичок роботи пізнавального характеру під керівництвом викладача. Таким чином, пізнавальна діяльність внутрішньо пов'язує всі методи і форми навчання між собою, а виявлення її структури допомагає викладачеві організувати її в окрему логічну послідовність [5].

Психологічними умовами активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів Н. Давидюк вважає:

- формування суб'єкт-суб'єктних взаємин у навчально-виховному процесі ВНЗ шляхом організації та постійного підтримання суб'єктної міжособистісної навчальної взаємодії між викладачем і студентом, між студентом і студентом;

- удосконалення змістовного і методичного компонентів навчального процесу;

- формування змістової мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів під час аудиторних занять та у позааудиторній роботі.

Навчально-пізнавальна діяльність студентів у процесі вивчення психологічних дисциплін сприяє: а) самоусвідомленню студентів у навчальному процесі ВНЗ; б) визначенню й усвідомленню студентами смислу і кінцевого результату своєї навчально-пізнавальної діяльності у вищому навчальному закладі та формуванню первинних професійних інтересів, навичок і вмінь; в) формуванню мотивів навчально-пізнавальної та первинної мотивації професійної діяльності; г) формуванню оптимальних навичок і вмінь навчально-пізнавальної діяльності, виробленню культури учіння та міжособистісного спілкування; д) застосуванню отриманих професійних знань, навичок і вмінь у навчально-пізнавальній і майбутній професійній діяльності; е) максимальній самоактуалізації студентів у навчальному процесі.

Таким чином, активізації пізнавальної діяльності студентів сприяють відповідні психолого-педагогічні умови. Ефективна навчально-пізнавальна діяльність студентів може бути організована при врахуванні психологічних (мотивація і розумовий розвиток, виявлення особистих темпів і способів навчання) і дидактичних (особистісно орієнтовані технології, технології проблемного навчання, забезпечення всіма навчально-методичними матеріалами, технічними і лабораторними засобами, необхідними для вивчення навчальної дисципліни або окремої теми) аспектів навчальної роботи. Це буде спрямовувати студентів у пошуку навчальної інформації з різноманітних джерел, сформує навички самостійного планування й організації власного на-

вчального процесу, що забезпечить перехід до неперервної самоосвіти після завершення навчання у вищому навчальному закладі.

Посилання:

1. Давидюк, Н. М. Активізація пізнавальної діяльності студентів / Н. М. Давидюк // Психологія : збірник наукових праць НПУ імені М. П. Драгоманова. — К., 2000. — Вип. 11, НПУ імені М. П. Драгоманова. — С. 346-354.
2. Дичківська, І. М. Інноваційні педагогічні технології : підручник / І. М. Дичківська. — К. : Академвидав, 2012. — 352 с.
3. Основи практичної психології : підручник для студентів вищих навчальних закладів / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. / За ред. В. Панка. — К. : Либідь, 2006. — 536 с.
4. Педагогіка і психологія вищої школи : навч. посібник / О. Г. Мороз, О. С. Падалка, В. І. Юрченко / За заг. ред. О. Г. Мороза. — К. : НПУ, 2003. — 267 с.
5. Психолого-педагогічні аспекти реалізації сучасних методів навчання у вищій школі : навч. посіб. / За ред. М. Артюшиної. — К. : КНЕУ, 2007. — 528 с.

References (transliterated and translated):

1. Davydiuk, N. M. Aktyvizatsiia piznavalnoi diialnosti studentiv (Enhancing students' learning activity) // Psychology : Collected works of M. P. Drahomanov National Pedagogical University. Kyiv, 2000. Vol. 11, M. P. Drahomanov National Pedagogical University. P. 346-354.
2. Dychkivska, I. M. Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii : pidruchnyk (Innovative educational technology : Textbook). Kyiv, 2012. 352 p.
3. Osnovy praktychnoi psykholohii: Pidruchnyk dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv (Fundamentals of Applied Psychology : Textbook for university students). / V. Panok, T. Tytarenko, N. Chepelieva et. al. / Ed. by V. Panok. Kyiv, 2006. 536 p.
4. Pedahohika i psykholohiia vyshchoi shkoly: Navch. posibnyk (Pedagogy and psychology of higher education : Tutorial). / O. H. Moroz, O. S. Padalka, V. I. Yurchenko / Ed. by O. H. Moroz. Kyiv, 2003. 267 p.
5. Psykholoho-pedahohichni aspekty realizatsii suchasnykh metodiv navchannia u vyshchii shkoli: Navch.posib. (Psychological and pedagogical aspects of modern methods of teaching in higher education : Tutorial). / Ed. by M. Artiushyna. Kyiv, 2007. 528 p.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2016

М. Барчий

**Психологические условия активизации
учебно-познавательной деятельности студентов**

В статье раскрывается проблема активизации учебно-познавательной деятельности студентов, проанализированы психологические условия активизации познавательной деятельности студентов-психологов. Активизация учебно-познавательной деятельности заключается в целеустремленной деятельности преподавателя с целью разработки и применения такого содержания, формы, методов, приемов и средств

учебы, которые способствуют повышению познавательного интереса, активности, творчества, самостоятельности, в получении знаний, формировании умений и навыков, использования их на практике. Автор статьи делает вывод, что активизации познавательной деятельности студентов способствуют соответствующие психолого-педагогические условия. Эффективная учебно-познавательная деятельность студентов может быть организована при учете психологических (мотивация и умственное развитие, выявление личных темпов и способов обучения) и дидактических (обеспечение всеми учебно-методическими материалами, техническими и лабораторными средствами, необходимыми для изучения учебной дисциплины или отдельной темы) аспектов учебной работы.

Ключевые слова: активизация, учебно-познавательная деятельность, познавательный интерес, познавательная активность.

M. Barchiy

Psychological Conditions of Activation of Students' Educational and Cognitive Activity

The article shows the problem of activation of educational and cognitive activity of students, namely the psychological conditions of activization of educational and cognitive activity of students-psychologists. Activation of educational and cognitive activity of a teacher lies in the purposeful activity of development and application of such a maintenance, forms, methods, receptions and facilities of studies, which are instrumental in the increase of cognitive interest, activity, creation, independence, in the receipt of knowledges, forming of abilities and skills, use of them in practice. The author concludes that the activization of students' educational activity contributes to the corresponding psycho-pedagogical conditions. Effective educational and cognitive activity of students can be organized taking into account the psychological (motivation and mental development, the identification of individual rates and ways of learning) and teaching (providing all teaching materials, technical and laboratory facilities needed for the study of a subject or a separate topic) aspects of educational work.

Key words: activation, educational and cognitive activity, cognitive interest, cognitive activity.

Рецензент – кандидат психологічних наук,
доцент О. І. Корнієнко